

13. Максименко С.Д. До проблеми розробки освітньо-кваліфікаційної характеристики сучасного психолога / С.Д.Максименко, Т.Б. Ільїна // Практична психологія та соціальна робота. – 1999. – №1. – С. 3-6.

14. Роменець В.А. Історія психології ХІХ – початку ХХ століття: Навчальний посібник / В.А.Роменець. – К.: Вища школа 1995. – 614 с.

15. Стрелков Ю. К. Инженерная и профессиональная психология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. Заведений / Ю.К.Стрелков. - М.: Издательский центр «Академия»; Высшая школа, 2001. - 360 с.

16. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А.В.Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 5. – С. 58-64.

РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

УДК: 373.2+165.12

Саражинська В. В.

У статті актуалізовано питання розвитку пізнавальної сфери дітей дошкільного віку. У ході вивчення психолого-педагогічної літератури визначено основні аспекти її розвитку.

Ключові слова: *пізнавальна сфера, пізнавальна діяльність, пізнавальний інтерес, допитливість.*

ПОЗНАВАТЕЛЬНАЯ СФЕРА ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА КАК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

В. В. Саражинская

В статье актуализирован вопрос развития познавательной сферы детей дошкольного возраста. В ходе изучения психолого-педагогической литературы выделены основные аспекты ее развития.

Ключевые слова: *познавательная сфера, познавательная деятельность, познавательный интерес, любознательность.*

COGNITIVE PRESCHOOL SPHERE CHILDREN AS PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PROBLEMS

Sarazhinskaya V.

The article updated the question of cognitive sphere of children of preschool age. In examining the psychological and educational literature, highlights the main aspects of its development.

Keywords: *cognitive sphere, cognitive activity, cognitive interest and curiosity.*

У Концепції розвитку дошкільної освіти на 2010-2016 р., розробленої на виконання Закону України «Про дошкільну освіту», модернізація змісту дошкільної освіти спрямовується на розвиток дошкільника, як активного, свідомого та компетентного суб'єкта життєдіяльності.

На виконання Закону України «Про дошкільну освіту», зокрема, щодо обов'язковості дошкільної освіти для дітей старшого дошкільного віку та Держав-

ної цільової програми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року, рішенням І Всеукраїнського з'їзду педагогічних працівників дошкільної освіти схвалено програму розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт», де у розділі «Пізнавальний розвиток» подано обсяг завдань, необхідних для розвитку пізнавальних інтересів, здібностей, психічних процесів та операцій мислення, розширення досвіду пізнання світу і себе у ньому, стимуляції самостійної пізнавальної активності як запоруки успішного подальшого навчання. Програми завдання охоплюють загальнопізнавальний та логіко-математичний аспекти. Новий зміст освіти пропонує освітянам переглянути звичний погляд на дитину та розвиток її пізнавальної сфери.

Проблема розвитку пізнавальної сфери дошкільників на всіх етапах розвитку освіти була однією з актуальних, тоді як пізнавальна сфера є необхідною умовою формування розумових якостей особистості. Психологи вважають, що дошкільний вік несе в собі великі нереалізовані можливості в пізнанні навколишнього світу.

Розвиток і корекція пізнавальної сфери дитини включає в себе активізацію розумової діяльності, мовленнєвий розвиток; корекцію особливості та підвищення рівня розвитку сприйняття, уваги, пам'яті, уяви; вдосконалення комунікативних навичок.

Мета статті – розкрити сутність пізнавальної сфери дошкільників у психолого-педагогічних дослідженнях.

Проблемою розвитку пізнавальної сфери дітей цікавилися багато вчених, такі як Д. Болдуїн, Д. Брунер, К. Бюлер, Д. Ельконін, Ж. Піаже, Е. Кларед, В. Штерн та інші.

В. Штерн вважав, що спочатку в дітей розвивається споглядання, потім уявлення, а потім мислення, тобто від невиразних уявлень вони переходять до пізнання суті оточуючого. За К. Бюлером, акт мислення дитини закінчується асоціацією між усвідомленими параметрами. Е. Кларед вперше вказав на синкретизм дитячого мислення. Він стверджував, що наслідком розвитку логічного мислення дитини є перехід при обстеженні об'єкта від огляду його зовнішнього вигляду до називання, а потім до розуміння його призначення. У своїх дослідженнях мислення Д. Брунер показав, що оволодіння понятійним мисленням відбувається як навчання тому, які властивості середовища найбільш значущі для групування об'єктів у певні класи.

Неможливо аналізувати пізнавальну діяльність дитини, не враховуючи особливості її особистості. «Думка народжується, – писав Л. Виготський, – не з іншої думки, а з мотивуючої сфери нашої свідомості, яка охоплює наші потреби, наші інтереси і спонукання, наші афекти й емоції» [1, с.379]. Зрозуміти особливості пізнавальної діяльності дитини можна лише в тому випадку, якщо будуть розкриті «афективна і вольова тенденції», які стоять за думкою (термінологія Л. С. Виготського).

Ці положення поглиблюються і розширюються у багатьох теоретичних і експериментальних дослідженнях з дитячої та педагогічної психології. А. Запорожець та Л. Божович відзначали, що закінчення дошкільного періоду розвитку дитини представляє в психологічному плані цілу систему взаємопов'язаних якостей розумової, аналітико-синтетичної, пізнавальної діяльності, якостей дитя-

чої особистості, включаючи пізнавальні інтереси, певну ступінь сформованості механізмів вольової регуляції.

Велику увагу дослідники приділяють пізнавальному інтересу. Однією з базових первинних форм пізнавального інтересу представляється цікавість. У її основі лежить природна реакція подиву дитини на зміни в обстановці, поява нового, яскравого, барвистого, емоційно привабливого в навколишньому світі. Виявляється дитяча цікавість у яскравих мімічних реакціях і питаннях - «Хто це?», «Що це?».

Цікавість є джерелом появи допитливості. А. Сорокіна [7, с.93] визначає допитливість як «... загальну спрямованість, позитивне ставлення до широкого кола явищ». Н. Добринін підкреслює, що допитливість є дієвою формою вираження інтересу до пізнання, про що свідчить безліч заданих дитиною питань. Допитливість характеризується прагненням дитини проникнути за межі побаченого, безпосередньо сприйманого. Запитання дітей набувають спрямованість на пізнання істотних характеристик предметів і об'єктів навколишнього світу («Навіщо?», «Чому?»).

Стаючи стійкою рисою, допитливість набуває значну цінність в розвитку особистості. Питання, які задає дитина, дослідники розглядають як форму прояву пізнавальної активності. С. Рубінштейн, Н. Менчинська, В. Сухомлинський, А. Сорокіна, Н. Денісенкова характеризують дитячі питання як прояв їхньої розумової, інтелектуальної активності в пізнанні навколишнього. Питання дитини є свідченням і її мовної активності. Різні аспекти психологічного функціонування питань дітей, їх вікової динаміки представлені в роботах Н. Бабич, Д. Годовікова, Н. Шумакова та ін. Працюючи над вивченням дитячих питань, Н. Менчинська дійшла висновку, що наявність у дітей питань свідчить про те, що у них накопичуються знання про навколишню дійсність. У міру збагачення досвіду змінюється і характер дитячих питань. Дитячі питання говорять оточуючим про те, як все глибше і глибше дитина пізнає світ. Дослідниця відзначає, що перехід від поверхневого інтересу «Що таке?» до питань «Звідки?», «Чому?», без сумніву, свідчить про розвиток мислення дитини. У ході своїх спостережень Н. Менчинська зробила висновок про те, що питання дають можливість судити: які сторони дійсності стають доступними дитячому мисленню. Вона виділила 6 груп дитячих питань:

- питання, спрямовані на виявлення деяких елементарних ознак знайомого предмета чи явища;
- питання, спрямовані на розкриття причин явищ;
- питання типу «Чому?»;
- питання, які допомагають дитині класифікувати предмети та явища навколишньої дійсності;
- питання, спрямовані на пізнання значення незнайомих слів;
- питання оцінки вчинків, проявів оточуючих (дітей і дорослих).

Дослідники одностайно характеризують питання дітей як прояв їх інтелектуальної активності. «Мислення починається не з постановки питання, а набагато раніше, - пише М. Денісенкова. Постановка питання — це вже досить складний результат розумової діяльності. Навіть формулювання питання потребує напруженої розумової роботи, оперування наявними знаннями про оточуюче, їх аналіз і синтез. Саме ж питання є свідченням прагнення дитини вирішити

виниклу пізнавальну задачу, проблему через використання всього арсеналу наявних засобів» [2, с. 49].

Дослідження питань як показника дитячої допитливості розглядається у роботі Н. Шумакова. Автор відзначає, що поява ланцюжка питань, коли отримана відповідь стає приводом для наступного питання; сумніви у разі незадоволеності відповіддю є свідченням прояву пізнавальної активності.

Допитливість може трансформуватися в пізнавальний інтерес. Під пізнавальним інтересом найчастіше розуміється потреба в знаннях, яка орієнтує людину в дійсності. Ця потреба виражається в особливому емоційному стані, тобто в переживанні задоволення від пізнання, ознайомлення з предметом, у бажанні дізнатися ще більше, проникнути в явище ще далі й глибше. Пізнавальний інтерес виникає як епізодичний, тимчасовий під впливом безпосереднього впливу предмета чи ситуації та вичерпується разом із задоволенням даного інтересу або з виходом за межі безпосереднього впливу зацікавленого предмета чи ситуації (Н. Морозова, Ф. Фрадкіна). Для дошкільнят найбільш характерний епізодичний інтерес. Він залежить від ситуації: діти можуть з цікавістю слухати розповідь вихователя, але цей інтерес зникає разом з його закінченням. Епізодичний, тимчасовий інтерес може перерости в стійкий інтерес, який характеризується постійністю і відносною незалежністю від наявної в даний момент ситуації. Виникаючи як епізодичний інтерес, він потім закріплюється, стаючи властивістю особистості дитини. Стійкий інтерес викликає активну пізнавальну діяльність, а в міру його задоволення він не тільки не зникає, але навіть посилюється. Н. Г. Морозова визначає інтерес, як прагнення до знання і до самостійної творчої роботи, яке сполучається з радістю пізнання і спонукає людину як можна більше дізнатися нового, зрозуміти, перевірити, з'ясувати і засвоїти. «Пізнавальний інтерес — це жага знань та здобуття цих знань, а ця жага виховується в процесі діяльності. Значить, треба спочатку повернути серце дитини до цієї діяльності, привчити її займатися нею, а тоді виховувати інтерес, бо старання ще не є інтерес» [5, с. 115].

Н. Морозова дає визначення пізнавального інтересу, в якому вказала нерозривний зв'язок розумових і емоційно-особистісних процесів психіки людини: «пізнавальний інтерес — емоційно-пізнавальне відношення до предмета або безпосередньо вмотивованої діяльності, ставлення, що переходить за сприятливих умов у емоційно-пізнавальну спрямованість особистості» [5, с. 117].

Подальший розвиток проблеми пізнавального інтересу знаходить своє місце в дослідженнях Г. Щукіної. Вона пише про тісний зв'язок пізнавального інтересу та пізнавальної активності. Визначаючи пізнавальну активність як особистісне утворення, що виражає в першу чергу інтелектуальний відгук на процес пізнання, його пізнавальну спрямованість, автор вказує на обумовленість пізнавальної активності нічим іншим, як пізнавальним інтересом.

Г. Щукіної визначено компоненти пізнавального інтересу: інтелектуальний, емоційний, регулятивний (вольовий), які виступають побудниками пізнавальної активності особистості:

- інтелектуальний компонент виражається в інтелектуальній діяльності і протікає під впливом пізнавального інтересу, який проявляється в активному пошуку вирішення проблеми, здогаду, готовності до розв'язання пізнавальної задачі;

- емоційний компонент виявляється в емоціях подиву, почуття очікування нового, почуття інтелектуальної радості, успіху;

- регулятивний (вольовий) компонент виявляється в поетапному русі від початкового етапу (постановка цілі, задачі) до завершення, до очікуваного результату, що супроводжується вольовою спрямованістю, подоланням труднощів у вирішенні інтелектуальної задачі.

Велику увагу дослідники приділяють умовам розвитку пізнавальних інтересів: формування способів пізнавальної діяльності, системи розумових дій; ускладнення змісту знань, їх систематизації; формі організації навчання, при якій діти стають в позицію дослідника. Ця форма роботи вимагає від дитини прояву максимальної розумової активності і самостійності. На думку ряду авторів (Л. Маневцова, М. Махмутов, Г. Щукіна та ін.), велике значення в процесі добування знань має надання дитині свободи, самостійності. Так, М. Махмутов пише: «У створенні проблемної ситуації виражено довіру до інтелектуальних можливостей дітей, у поступовому ускладненні пізнавальних завдань, в стимулюванні творчого підходу до самостійної пошукової діяльності при розрахунку на оригінальність рішення, нарешті, в складному, а не в полегшеному викладанні закладено глибокий педагогічний оптимізм, віра в сили і можливості дітей» [4, с.24].

Проблемність мислення виражається у «відкритості дитини нового, ... в пошуку невідповідностей і суперечностей», у прагненні дитини до самостійної постановки питань і проблем. Навіть «невдача народжує пізнавальну проблему, викликає дослідницьку активність і забезпечує можливість нового етапу в творчому розвитку» [6, с.151].

Роль цілеспрямованого формування пізнавальної діяльності у дошкільників, усвідомлення дитиною своїх дій та їх результатів в особистісному й інтелектуальному розвитку дитини, підкреслював М. Поддьяков [6, с.51]: «Послідовне формування навчальної діяльності у дошкільників веде до розвитку у дітей рефлексії - здатності пізнання своїх психічних процесів, що має фундаментальне значення для виникнення більш складних структур розумової діяльності дитини і формування понять».

До кінця дошкільного віку результатом систематичних занять, а також використання внеситуативно-пізнавального спілкування в дітей, формується пізнавальне ставлення до навколишнього, вольова регуляція, пізнавальна компетентність і т.д. Умовою ефективності таких занять є інтегрований характер їх проведення та побудова системи відносин дорослого і дитини, яка заснована на особистісно-орієнтованій формі спілкування і спрямована на формування пізнавальної сфери дитини.

Таким чином, в процесі розвитку дітей дошкільного віку пізнавальна сфера дитини виступає: і як засіб захопливого навчання дитини, і як сильний мотив, до інтелектуального і тривалого протікання пізнавальної діяльності, і як передумови формування пізнавальної компетентності дошкільника.

Література:

1. Выготский Л.С. Мышление и речь // Выготский Л.С. Избранные психологические исследования. — М.: АПН РСФСР. — 1956. - 386 с.
2. Денисенкова Н.С. Формирование познавательного отношения к учебной задаче // Дошкольное воспитание. - 1991. - №3. - С. 48-50.

3. Занков Л.В. Дидактика и жизнь. - М., 1963. — 178 с.
4. Махмутов М.И. Организация проблемного обучения в школе. - М., 1977. -24 с.
5. Морозова Н.Г. Воспитание познавательных интересов у детей в семье. М.: Изд-во АПН РСФСР. - 1961. — 274 с.
6. Подьяков Н.Н. Мышление дошкольника. - М.: Педагогика. - 1977. - 271 с.
7. Сорокина А.И. Умственное воспитание в детском саду. — М., 1975. - 175 с.

АКМЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

УДК 378.1

Кравцов В. О.

У статті висвітлюються теоретичні засади та практичні аспекти формування методологічної культури майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: методологічна культура, методологія, культура, акмеологія, професіоналізм.

В статье рассматриваются теоретические принципы и практические аспекты формирования методологической культуры будущего учителя в процессе профессиональной подготовки в высшем учебном заведении.

Ключевые слова: методологическая культура, методология, культура, акмеология, профессионализм.

The theoretical principles and practical aspects of forming the methodological culture of future teacher in the process of professional preparation at the higher educational establishment are enlightened in the article.

Keywords: methodological culture, methodology, culture, akmeology, professionalism.

Сучасні дослідження змісту професіоналізму вчителя окреслюють якісно нові вимоги до рівня його підготовки в контексті формування здатності на високому рівні організувати навчально-виховний процес, вести самостійні наукові дослідження, опановувати новими технологіями та інформаційними системами, узагальнювати передовий педагогічний і методичний досвід, критично оцінювати результати власної роботи, творчо працювати над власним самовдосконаленням.

Як свідчить аналіз сучасної наукової літератури відповідність сукупності означених вимог може бути забезпечена за умови сформованості у майбутнього вчителя розвинутої методологічної культури, що робить актуальним дослідження теоретичних засад та практики її формування.

Слід відзначити, що теоретичні засади формування методологічної культури майбутнього вчителя обґрунтовані у працях відомих науковців: С.Гончаренка,